

Sammanfattning

Kort om uppdraget

Gymnasieutredningens uppdrag (dir. 2007:8) med tilläggsdirektiv (dir. 2007:143) är mycket omfattande. I stort sett alla frågor i gymnasieskolan, från behörighetsregler till hur examen och utgången från gymnasieskolan ska utformas, ingår liksom även frågor som rör gymnasial vuxenutbildning. Huvuduppgiften i uppdraget är att föreslå en ny struktur för gymnasieskolan. Yrkesutbildningen har en särskild tyngd i utredningen. Förslagen ska leda till en högre kvalitet i såväl yrkesutbildning som studieförberedande utbildning. Viktiga förutsättningar för utredningen är att läroplanen i dess nuvarande form gäller, dess kunskapssyn ska ligga till grund för förslagen oavsett studieväg. Gymnasieskolans uppdrag att förbereda eleven för ett aktivt samhällsliv gäller för samtliga studievägar. Utredningens lagförslag utformas i förhållande till dagens lagstiftning.

Jag ser det som en förutsättning för mina förslag att likvärdiga förhållanden ska råda mellan kommunala och fristående skolor. De förslag jag lägger i utredningen utformas därför på ett sådant sätt. Jag lämnar också förslag på hur nu gällande lagstiftning ska förändras för att åstadkomma likvärdiga villkor för det offentliga skolväsendet och för fristående skolor.

Utredningen har haft ett öppet arbetssätt och har samarbetat med sju fokuskommuner och fyra lärosäten. Ett stort antal branschorganisationer har också hörts under utredningsarbetet. Utredningen har också haft kontakter med arbetsgivar- och arbetstagarorganisationer på central nivå i likhet med skolfackliga och elevorganisationer. Deras synsätt och erfarenheter har haft stor betydelse för utformningen av förslagen.

Reformen vid 1990-talets början

Dagens gymnasieskola vilar i allt väsentligt på den reform som föreslogs i början på 1990-talet i propositionen *Växa med kunskaper*¹. Det är nu 17 år sedan den lades fram och reformen är starkt präglad av den tidsanda som drev fram en decentraliserad, kursutformad och målstyrd gymnasieskola. Vid samma tid kom också propositionen *Ansvar för skolan*² som tydliggör roller och ansvar. I korthet skulle den nationella politiska nivån (riksdag och regering) besluta om tydliga mål för verksamheten, kommunerna som huvudmän skulle ansvara för att genomföra och organisera gymnasieskolan samt ge förutsättningar för de professionella (lärare och skolledare) att utforma verksamheten inom dessa givna ramar. Det var tydligt utsagt att ambitionen var en nationellt likvärdig gymnasieskola. Arbetslivets företrädare gavs inte någon tydlig roll i reformen utan samverkan kring yrkesutbildningen och den nya arbetsplatsförlagda utbildningen (APU) vilade på frivillig grund och blev skolans ansvar.

Alla gymnasieprogram fick en likformig utformning och blev treåriga, fick gemensamma kärnämnen och skulle ge behörighet till högskolestudier. För de yrkesförberedande programmen innebar reformen att dessa teoretiserades mer än tidigare. Dels skedde detta genom den ökade andelen teoretiska ämnen, dels genom en teoretisering i sig av karaktärsämnena. Möjligheterna att inrätta specialutformade program, lokala inriktningar och lokala kurser blev uttryck för friheten för en lokal skolhuvudman att kunna anpassa utbildningen till lokala behov i arbetslivet. Samverkan med gymnasial vuxenutbildning sågs både som önskvärd och möjlig. De individuella programmen (IV) inrättades.

Då – när reformen kom – fanns inte många fristående skolor och det regelverk som utformades för dem präglades av tanken att de inte i onödan skulle styras upp av ett nationellt regelverk utan få mera fritt utforma sin verksamhet.

¹ Prop. 1990/91:85.

² Prop. 1990/91:18.

Ett internationellt perspektiv med nordiskt fokus

Den gymnasieskola som infördes på 1990-talet har stora skillnader jämfört med andra nordiska länders. Det gäller även med dagens mått. En tydlig sådan skillnad är den långtgående decentralisering som gymnasieskolans utformning och ansvarsfördelning innebär i vårt land. Andra länder har mer fokus på ett nationellt regelverk och nationell likvärdighet jämfört med den svenska, decentraliserade modellen med stor lokal frihet att utforma utbildningen. En annan skillnad är att det i Sverige inte finns en examen, vilket i andra länder innebär en nationellt definierad nivå som ofta certifieras av externa bedömare. Sverige är ett av få länder inom EU som saknar ett sådant definierat mål för utbildningen.

Ytterligare en skillnad är att Sverige inte har en fast struktur för samverkan med arbetslivet. Detta betyder inte att vi i Sverige saknar sådan samverkan. Det finns många utmärkta exempel där exempelvis arbetslivets företrädare tagit initiativ till långtgående samverkan. Slående är emellertid att detta inte är en del av en nationell utbildningspolitik, det kan till och med uppfattas som lite slumpartat hur stark kopplingen är mellan skola och arbetsliv. För vissa branscher finns sedan lång tid tillbaka fasta strukturer kring samverkan, för andra branscher saknas detta helt. Ansvaret för att hitta platser för den arbetsplatsförlagda delen av en yrkesutbildning ligger på den enskilda skolan utan stöd från någon nationell nivå. Om skolan har problem att hitta APU-platser kan APU:n skolförläggas, det vill säga kontakten med arbetslivet uteblir. Det innebär att det kan finnas stora skillnader i innehållet och kvaliteten i en yrkesutbildning mellan olika huvudmän. Härvid skiljer vi oss från andra länders struktur för gymnasial utbildning, där samverkansfrågorna mellan skola och arbetsliv är fastare reglerade och där arbetslivet många gånger engagerar sig i en certifierande roll.

Det går heller inte att blunda för att gymnasieskolan erbjuder olika möjligheter för unga män och kvinnor. Det finns flera yrkesutbildningar där unga män dominerar som är tydligt definierade och som leder till anställning. Motsatsen gäller för utbildningar som domineras av unga kvinnor, vilket sannolikt är en av förklaringarna till att fler kvinnor än män i vårt land går vidare till högskolestudier.

Hur nära samverkan sker mellan arbetsliv och skola har betydelse för ungas möjligheter att etablera sig på arbetsmarknaden. I bilagor till betänkandet refereras internationell forskning

kring vikten av en sådan samverkan. En slutsats är att en nära samverkan under utbildningstiden och en medverkan i utbildningen ger goda möjligheter till etablering för unga. Motsatsen gäller elever på yrkesutbildningar med svag koppling till arbetslivet, de löper stor risk att få problem att etablera sig i arbetslivet³. Intressant att notera är frånvaron av forskning baserad på svenska förhållanden kring den gymnasiala yrkesutbildningens roll för kompetensförsörjning, för ungas etablering och för att motverka social ojämlikhet.⁴ Det finns ett antal studier som behandlar effekterna av utebliven eller ofullbordad gymnasieutbildning men forskningen tar alltför sällan fasta på yrkesutbildningens former och organisation.

I andra länder ges grundskolan (eller motsvarande) fullt ut ansvaret för att se till att eleverna inhämtar förkunskaperna som krävs för att följa en gymnasial utbildning. Den nuvarande svenska strukturen med de individuella programmen lägger det uppdraget inom gymnasieskolan.

Några problemområden

Nationell likvärdighet och lokal frihet

Inledningsvis vill jag peka på svårigheten att i dag precisera vad en gymnasieutbildning är. Det finns oändligt stora variationsmöjligheter. Formellt definieras gymnasieskolan som bestående av 17 nationella program men det är inte hela bilden. Det finns i dag enligt Skolverket cirka 9 000 lokala kurser och ett stort antal lokala inriktningar. Bara på Industriprogrammet finns cirka 200 lokala inriktningar och även på andra program finns det många varianter. De elever som går på en fristående gymnasieskola följer program som till art och nivå liknar ett nationellt program och skolan kan erbjuda egna kurser. Innehållet i dem kan självfallet variera och konkurrensen om eleverna har också drivit på utvecklingen hos kommunala skolor att erbjuda olika specialutformade program och lokala inriktningar. Det finns också program som på olika sätt kombinerar studie- och yrkesförberedande program vilket av många uppfattas som otydligt.

³ *Samverkan för ungas etablering på arbetsmarknaden*, (SOU 2006:102).

⁴ Olofsson, Jonas (2008), *Yrkesutbildning och övergången från skola till arbetsliv – forskning och internationella erfarenheter*, bilaga 5.

Resultatet blir att gymnasieskolans innehåll, även på det som formellt är samma program, varierar stort. Det stora urbudet innebär att elever har stora svårigheter att överblicka hur alternativen ser ut. Den information som ges inför valet av gymnasieskola har många gånger mer karaktär av marknadsföring och ger inte alltid tydliga svar på vad en utbildning innehåller och vart den leder. Det är också många elever (12 procent) som byter program under årskurs 1 i gymnasieskolan.

Avnämarna som tar emot elever från denna diversifierade gymnasieskola har svårt att bedöma vad eleven kan efter utbildningen och det underlättar inte för elever att efter utbildningen få den första anställningen. Det finns också kritik från avnämare mot att utbildningen inte håller rätt nivå. Detta kan vara bakgrunden till att arbetslivets företrädare engagerat sig i frågan om tillgång till utbildning och utformningen av densamma. Utvecklingen av Teknikcollege och Vård- och omsorgscollege är sådana exempel. Också från företrädare för högskolesektorn framförs kritik gällande elevers förkunskaper.

Om alla variationer av de 17 nationella programmen behövs är en fråga utredningen ställt till branscher och andra avnämare och det finns en tydligt kritisk inställning till utvecklingen. Svaret är nej. Utvecklingen mot allt mer av profilering i konkurrens om elever svarar inte mot avnämarnas behov. De önskar i stället se en uppstramning och en tydligt definierad nivå på utbildningen som gör att de rätt kan värdera den. Från såväl arbetslivsföreträdare som lärosäten har också uttryckts intresse av att delta i samverkan kring krav och kvalitetsnivåer för gymnasial utbildning.

I praktiken innebär dagens situation en mycket stark producentstyrning i stället för att gymnasieskolan ska genomföra ett uppdrag som formuleras av den statliga politiska nivån så som det beskrevs när reformen presenterades i början av 1990-talet. Det innebär också att förutsättningarna att formulera och genomföra en nationell skolpolitik har försvagats. Det kan starkt ifrågasättas om det finns en nationellt likvärdig gymnasieskola.

Resultat, måluppfyllelse, genomströmning och bristande effektivitet

Ett annat problem i dagens gymnasieskola är att det inte finns ett tydligt resultatmått vilket är en förutsättning för en effektiv målstyrning. I dag används slutbetyg som mått på resultatet trots att ett slutbetyg inte säger något om vilka resultat en elev uppnått. Det kan finnas många IG i slutbetyget och det kan vara utfärdat från ett reducerat program. Den grundläggande högskolebehörigheten som var ett tydligt mål för reformen finns inte formulerad som ett mål i någon av skolförfattningarna. Jag anser att ett bättre mått för dagens utformade gymnasieskola är andelen elever som uppnått grundläggande högskolebehörighet på tre år. Ett sådant mått gör det möjligt att studera avvikelser och analysera gymnasieskolans resultat. Gymnasieutredningen har – med Skolverkets hjälp – tagit fram ett sådant mått som redovisas i utredningen.

Andra viktiga delar av reformen som det inte heller finns tydliga utvärderingsresultat för är hur dimensioneringsprincipen fungerar. Hur många elever som får sitt förstahandsval tillgodosett mäts inte nationellt och lämpligheten av den valda dimensioneringsprincipen kan därför inte diskuteras med en utvärdering som grund. Hur många elever som får en arbetsplatsförlagd utbildning (APU) enligt regelverket finns det inte uppgifter om trots att den är väsentlig för kvaliteten på en yrkesutbildning. Ännu ett viktigt område där information saknas är hur elevens rätt till undervisning enligt reglerna om garanterad undervisningstid tillgodoses. En slutsats jag drar är att det både behövs tydliga resultatmått och en utvecklad utvärdering.

Gymnasieutredningen har också undersökt hur genomströmningen ser ut i gymnasieskolan, bl.a. mot bakgrund av det stora antal elever som avbryter och hoppar av utbildningen. Det finns också ett överraskande stort antal behöriga elever inom de individuella programmen (IV). Det är s.k. "bytare och väntare" som finns på IV i avvaktan på att få komma vidare i sina studier. Det mått som utredningen använt för att mäta genomströmningen är hur stor andel elever som påbörjat studier i gymnasieskolan och som når grundläggande högskolebehörighet inom stipulerad tid, tre år. Alla avvikelser synliggörs och kan diskuteras, kostnaderna för dem kan också beräknas. Enligt denna speciellt framtagna statistik framkommer att det endast är 62 procent av alla elever som når

målet. En slutsats är att genomströmningen borde kunna förbättras och att det skulle leda till avsevärt sänkta kostnader. Det finns också kostnader i gymnasieskolan som kan härledas till den nuvarande utformningen med många valbara alternativ. Små undervisningsgrupper drar upp kostnader vilket innebär att en uppstramning av uppdraget med färre valbara alternativ kan leda till lägre kostnader och högre effektivitet till gagn både för elever och gymnasieskolan.

Jag ser också stora behov av att gymnasieskolan samverkar med det lokala omgivande samhället, gymnasial utbildning är en viktig infrastrukturfråga som påverkar förutsättningar för tillväxt och arbetslivets utveckling i en kommun och region. Jag lägger förslag som ska stimulera till en sådan samverkan men avstår från att föreslå hur den ska organiseras. Samverkan aktualiseras också av den överkapacitet som redan finns inom gymnasieskolan och som kommer att förvärras snabbt eftersom elevkullarna sjunker från en extremt hög nivå inom loppet av några år. För att fortsatt kunna garantera ett gott utbud av gymnasieutbildning krävs en samverkan mellan olika skolhuvudmän där jag inkluderar fristående skolor.

Gymnasieskolan i en ny tid – förslag och bedömningar

Gymnasieutredningens analys av vilka förändringar som behövs tar sikte på tre viktiga frågor:

- Elevens rätt till en god utbildning behöver stärkas.
- Ansvar, struktur och regelverk behöver förtydligas.
- En ökad samverkan behövs i gymnasieskolan mellan avnämare och skolhuvudmän.

På dessa tre områden behövs stora förändringar. Eleven är huvudpersonen i gymnasieskolan och det ska märkas både i regelverk och tillämpning. Gymnasieskolan ska bygga på en genomförd grundskola och vara vägen in i vuxenlivet. För en elev ska det vara tydligt vad en utbildning innehåller och vart den leder. Det är viktigt att en elev kan välja utbildning efter intresseinriktning och att det ska vara möjligt för både unga kvinnor och män att hitta yrkesutbildningar som leder till anställningsbarhet och erkända kompetensnivåer. En högskoleförberedande utbildning ska ge en god förberedelse för högskolestudier. Elevens rättssäkerhet stärks av

mina förslag och rätten till undervisning förtydligas. Mina förslag innebär också att rätten att nå grundläggande högskolebehörighet inom ramen för gymnasieskolan för elever på yrkesprogram ska tydliggöras för den enskilda eleven. Jag skapar inga återvändsgränder med mina förslag.

Den nationella likvärdigheten behöver stärkas och förutsättningarna för en decentraliserad, målstyrd gymnasieskola likaså. I mina förslag återfinns därför en tydlig, nationellt fastställd målnivå för alla program som ska gälla både för gymnasieskolan och gymnasial vuxenutbildning. Jag föreslår införandet av en examen som innebär att regeringen beslutar om examensmål för respektive program. Det innebär att nya styrdokument för gymnasieskolan ska tas fram för att utveckla målstyrningen och ge förutsättningar för en bättre helhet i utbildningen.

En viktig förutsättning för mina förslag är att de nationella mål regeringen kommer att fastställa liksom andra delar av regelverket ska gälla lika för kommunala och fristående skolor så att de kan verka på likvärdiga villkor. Jag lägger också förslag om hur detta kan ske. Mina förslag innebär också en uppstramning jämfört med i dag när det gäller rätten att inrätta specialutformade program, lokala inriktningar och lokala kurser. Jag gör här ett tydligt vägval till förmån för en nationell likvärdig utbildning.

Jag anser att tillgången till gymnasieutbildning och gymnasial vuxenutbildning är en strategisk fråga och bör ses som en del av infrastrukturen i en kommun, region eller samverkansområde mellan kommuner. Det har betydelse för arbetslivet, både privata och offentliga arbetsgivare, att det finns tillgång till välutbildad arbetskraft och det har betydelse för tillväxtfrågor och näringspolitik i en kommun eller region och för landet som helhet. Det finns exempel på att vissa kommuner och samverkansorgan arbetar så men det finns inget i dagens regelverk som stimulerar till sådana perspektiv. Det får till följd att skillnaderna mellan olika delar av landet och mellan olika gymnasieskolor kan bli stora.

Därför föreslår jag att gymnasieskolans uppdrag att tillgodose kompetensförsörjningsbehov för arbetsliv och högskolesektor förtydligas i skollagen. Det innebär också att jag föreslår att avnämare, arbetsliv och högskolesektor, får en tydlig roll när det gäller att ställa krav på vilka mål utbildningen bör leda till. Det är också värdefullt om de medverkar i att säkra kvaliteten på utbildningen. Kunskapen om hur kompetensförsörjningsfrågorna ser ut över landet måste förbättras och jag föreslår därför att Skolverket

årligen upprättar en rapport som överlämnas till regeringen och som belyser dessa frågor.

Skolverket behöver, mot denna bakgrund, förstärkas med kompetens som kan bistå verket vid bedömningen av denna nya fråga. Jag föreslår därför att det inrättas ett nationellt råd för utveckling av gymnasieskolan, Nationella rådet för utbildning. Det ska vara knutet till Skolverket och vara rådgivande i strategiska frågor som rör utvecklingsfrågor inom gymnasial utbildning men också ha initiativrätt. Med ett nationellt råd med representation från avnämare skulle det vara möjligt att fånga upp utvecklingsbehov och tillgodose kommande behov inom framtidsbranscher som i dag saknar etablerade mönster för samverkan. Härvid skulle det vara möjligt att kontinuerligt förnya gymnasieskolan och se till att angelägna behov av utveckling tillgodoses.

För varje nationellt program föreslår jag att det inrättas nationella programråd. Programråden har en operativ roll jämfört med Nationella rådet för utbildning som ska ägna sig åt strategiska utvecklingsfrågor. Skolverket ska ha ansvar för att programråd inrättas och för att hålla i administrationen kring dem. Till ett programråd knyts intressenter, olika branschföreträdare såsom arbetsgivare och fackliga organisationer samt eventuella statliga normgivande myndigheter på området. Det är viktigt att elevernas erfarenheter och synpunkter från programmen tas tillvara i programrådets arbete. Skolverket utser vilka som ska ingå i programråden. Jag ser det som en fördel med en bred representation och att avnämarna på samma sätt som i Nationella rådet för utbildning ges en tyngd i rådets arbete.

Jag föreslår också att lokala programråd ska inrättas för samverkan mellan avnämare avseende gymnasial yrkesutbildning och skolhuvudmän. Sammanfattningsvis innebär detta att jag ser nya institutionella nivåer för samverkan både på nationell strategisk nivå samt nationell och lokal operativ nivå. På nationell nivå omfattar denna institutionella samverkan både yrkesprogram och högskoleförberedande program.

Nya yrkesprogram och högskoleförberedande program

Gymnasieutbildning leder till ett yrkesliv eller högre studier och det ska prägla utbildningen från första dagen. Därför har jag i mitt utredningsarbete koncentrerat mig mycket på frågor kring

utgången från gymnasieskolan. Vad är det för kompetens som behövs för att klara nästa steg? Det är också förklaringen till att jag samarbetat med avnämarna, de som tar emot elever från gymnasieskolan, när det gäller att bedöma vilka krav det är som ställs nu och i framtiden.

Jag föreslår att samtliga program i gymnasieskolan ska vara treåriga och omfatta 2 500 poäng. Alla program jag föreslår ges en gemensam grundstruktur. Den ger goda möjligheter att för respektive program hitta flexibla former inom ramen som tillgodoser de olika behov programmet ska fylla. Detta innebär en avgörande skillnad mot den nuvarande strukturen som bygger på en likformighet av programmen oavsett vart de leder.

En viktig tanke bakom denna nya struktur är att bejaka de olika krav som avnämarna har. En del branscher är hårt reglerade av internationella regler medan andra i det närmaste helt saknar sådana regler. Min slutsats är att programmen måste kunna vara olika. Det viktiga är att utgången, examen, ligger på rätt nivå.

Jag föreslår att nuvarande benämning yrkesförberedande program ersätts med yrkesprogram. Tanken bakom detta är att en yrkesutbildning ska leda längre än i dagens gymnasieskola och leda fram till en yrkesexamen som ger en erkänd kompetens och anställningsbarhet. En yrkesutbildning ska kunna genomföras som skolförlagd yrkesutbildning eller som lärlingsutbildning.

Jag föreslår att benämningen studieförberedande program ersätts av högskoleförberedande program, en beteckning som tydligt anger vilket syfte programmet har. De högskoleförberedande programmen leder till en högskoleförberedande examen.

Det faktiska, detaljerade innehållet i programmen ska fastställas efter en process där Skolverket har beredningsansvar. När Skolverket bereder frågorna ska respektive programs intressenter ha ett starkt inflytande över hur innehållet ska se ut genom de nationella programråd som föreslås.

Några kommentarer till bilden:

1. En grundtanke med de ämnen, som jag föreslår ska vara gemensamma för hela gymnasieskolan och ingå i alla program, är att omfattningen av ämnena och deras innehåll kan variera mellan de olika programmen. Därför anser jag att begreppet kärnämne ska utgå ur gymnasieskolan. Jag använder i stället begreppet *gymnasiegemensamma ämnen*. Dessa ska vara ämnena svenska/svenska som andraspråk, engelska, matematik, historia, religionskunskap, samhällskunskap, naturkunskap⁶ samt idrott och hälsa. Dessa ämnen bedömer jag utgör en gemensam grund för alla program i gymnasieskolan. Vilka ämnen som ska vara gymnasiegemensamma ska fastställas av riksdagen.
2. Programgemensamma karaktärsämnen ger programmet dess karaktär och läses av alla elever på det aktuella programmet.
3. Samtliga program har nationella inriktningar med undantag för Programmet för Vård och Omsorg. Hur många dessa inriktningar kan vara per program varierar.
4. Programfördjupning innebär möjlighet till profileringar men inom ett snävare spann än i dagens system. Skolverket ska fastställa vilka kurser eller kombinationer av kurser som kan erbjudas inom programfördjupningen och ska ges direktiv till restriktivitet. Utbildningen ska premiera fördjupning i karaktären på programmet.
5. Individuellt val blir möjligt också i fortsättningen men med en lägre omfattning. Vissa kurser ska alltid erbjudas, estetiska kurser och idrott och hälsa samt – för yrkes elever – kurser som behövs för att ge grundläggande högskolebehörighet. Nuvarande regler bör ändras så att skolan *får* erbjuda eleverna alla kurser som finns i kommunen, men det ska inte vara en skyldighet. Det innebär att huvudmannen avgör utbudet av individuella val utöver de kurser som alltid ska erbjudas.
6. Yrkesutgångar för yrkesprogram motsvarar de yrken för vilka eleven blir anställningsbar. Jag anser att det är viktigt att elever ges en tydlig information om vilka utgångar som möjliggörs av ett program.

⁶ Naturkunskap ingår som gymnasiegemensamt ämne i alla program utom Programmet för Naturvetenskap och Programmet för Teknik. Dessa två program innehåller redan kunskapsområdet naturvetenskap genom programgemensamma karaktärsämnena fysik och kemi samt biologi för Programmet för Naturvetenskap.

Ämnesfrågor

Gymnasieskolans ämnen ska, precis som i dag, byggas upp av kurser. De ska på ett tydligare sätt än i dag bygga på grundskolans ämnen och ta vid på den nivå där grundskolan slutar. Det innebär att vissa inslag av repetition i dagens A-kurser bör ersättas av fördjupning inom ämnet på gymnasial nivå. Dagens kurser betecknas med bokstäver, men jag föreslår att de i stället ska betecknas med siffror.

Jag föreslår att ämnena och kurserna ska beskrivas på ett betydligt tydligare sätt än i dag. Denna tydlighet ska vara av det slaget att likvärdigheten stärks.

Mina tilläggsdirektiv innebär att jag ska uppmärksamma kärnämnen och särskilt om ämnet svenska ska vara ett sammanhållet ämne eller delas upp i två, det ena inriktat mot språk och det andra inriktat mot litteratur. Jag föreslår att kurserna i svenska och svenska som andraspråk även fortsättningsvis ska vara sammanhållna i ett ämne som omfattar både språk och litteratur.

En ny yrkesutbildning – två vägar till yrkesexamen

En viktig utgångspunkt i den nya gymnasieskolan är att eleverna ska nå längre än i dag när det gäller förberedelse för ett yrke eller vidare högskolestudier. Det innebär att eleven ska få en ökad specialisering inom sitt yrkesområde eller inom sitt studieområde jämfört med dagens program. Denna ökade specialisering anser jag inte stå i motsats till att eleven även ska förberedas för ett aktivt deltagande i samhällslivet och ges möjlighet att utveckla generella kompetenser som problemlösningsförmåga, samarbetsförmåga och kommunikativ förmåga.

Genom mina förslag till en förändrad struktur avseende den gymnasiala yrkesutbildningen har jag, utifrån vad som för närvarande är möjligt att fånga in av de förändringar som hela tiden pågår i arbetslivet, format en gymnasial yrkesutbildning som svarar upp mot de behov som nu kan bedömas. Genom mina förslag i samband med Nationella rådet för utbildning och nationella programråd knutna till Skolverket, anser jag mig även skapa de betingelser som är nödvändiga för en kontinuerlig dialog med avnämarna om kommande förändringsbehov avseende den gymnasiala yrkesutbildningen.

En yrkesutbildning leder till en yrkesexamen som ger en erkänd kompetens som i sin tur leder till anställningsbarhet. De yrkesutbildningar jag föreslår ska leda till anställningsbarhet och den gymnasiala nivån blir fortsättningsvis definierad av de beslutade examensmålen för respektive program i samverkan med avnämare. Det är också en syn som har stöd hos de branschföreträdare utredningen haft dialog med. Den definierade nivån blir den som respektive bransch kommer att anpassa sin vidareutbildning till för eventuell certifiering.

Jag anser att man måste se lärandet i arbetslivet och vad det tillför i ett bredare perspektiv än den snäva kursplanestyrd syn på lärande som APU och dess definition ger uttryck för. Jag föreslår därför att begreppet arbetsplatsförlagt lärande (APL) ska användas i stället för begreppet arbetsplatsförlagd utbildning (APU). Jag föreslår att på samtliga yrkesprogram som är skolförlagda ska eleverna obligatoriskt genomgå minst 15 veckors APL. Dispensen som möjliggör en skolförlagd APU tas bort. Inom lärlingsutbildningen ska minst halva utbildningstiden arbetsplatsförläggas.

Jag föreslår också att lokala programråd för samverkan mellan skolhuvudman och avnämare avseende gymnasial yrkesutbildning blir obligatoriska. Detta innebär att jag inför ett nytt element när det gäller gymnasial yrkesutbildning. Om APL, med en kvalitativ nivå som avnämarna har uttryckt krav på blir obligatorisk, så innebär det att om inte APL-platser finns så får inte heller utbildningen anordnas. Jag ser det som en helt nödvändig del av en yrkesutbildning att APL ingår, en elev utan APL har inte samma möjligheter att etablera sig på arbetsmarknaden och utbildningen ger inte rätt kompetens. De nya nationella programråden och lokala programråd ger på nationell och lokal nivå en institutionell samverkansnivå som i dag saknas. I dag är det skolans skyldighet att hitta APL-platser. Genom de nya kraven ser jag frågan om APL som ett ömsesidigt åtagande där både skolan och arbetslivet har intresse av att APL-platser kommer fram i erforderlig omfattning. Här behövs en god samverkan mellan skola och arbetsliv och frågan kommer att följas som en del av kompetensförsörjningen i den årliga rapport till regeringen som Skolverket ska leverera.

Under den arbetsplatsförlagda delen av utbildningen föreslår jag att eleven ska handledas av en i företaget anställd yrkeskunnig person som bör ha genomgått en av skolhuvudmannen i samarbete med avnämarna anordnad handledarutbildning eller som har motsvarande utbildning. För lärlingsutbildning föreslår jag att sådan

utbildning ska vara obligatorisk. Från skolhuvudmannens sida ska en eller flera yrkeslärare utses som ansvarar för kontakterna mellan skola, arbetsplats och elev och som också efter samråd med arbetsplatsen/handledaren sätter betyg på eleverna.

Jag anser att ett avtal om arbetsplatsförlagt lärande bör slutas mellan skolhuvudmannen och den eller de arbetsplatser som tar emot elever. Genom ett avtalsförfarande blir det möjligt att kvalitetssäkra APL:en och respektive parts åtaganden på ett helt annat sätt än om det inte skulle föreligga några avtal. Jag anser att ersättningens storlek till de arbetsplatser som tar emot elever i arbetsplatsförlagt lärande inte ska regleras centralt. Däremot föreslår jag att frågan om ersättning alltid bör tas upp och regleras i samband med att ett avtal om arbetsplatsförlagt lärande sluts mellan skolhuvudman och arbetsplats.

Yrkesutbildningen inom gymnasieskolan och gymnasial vuxenutbildning innefattar således både skolförlagd utbildning och lärlingsutbildning. Lärlingsutbildningen ser jag som en alternativ väg till samma kompetens – en yrkesexamen. Nedan presenteras den skolförlagda yrkesutbildningen för att därefter följas av den gymnasiala lärlingsutbildningen. Avsnittet om yrkesutbildning inleds med en figur som belyser hur dessa två utbildningsvägar förhåller sig till varandra.

Skolförlagd yrkesutbildning		Gymnasial lärlingsutbildning
Gymnasiegemensamma ämnen (600 p)		
Individuellt val (200 p)		
Examensuppgift (100 p)		
A P L m i n s t 15 v e c k o r	Programgemensamma karaktärsämnen (minst 400 p) (kursbetyg)	Skolförlagda karaktärsämnen (0–350 p) (kursbetyg)
	Inriktning- gemensamma karaktärsämnen (minst 300 p) (kursbetyg)	Arbetsplatsförlagt lärande (APL) (1 250–1 800 p*) (bestående av utbildningsblock som betygssätts)
	Programfördjupning (högst 900 p) (kursbetyg)	
Yrkesexamen		

* Maximalt 1 800 poäng under förutsättning att 200 poäng individuellt val läggs som APL.

Skolförlagd yrkesutbildning

På samtliga yrkesprogram ingår de gymnasiegemensamma ämnena svenska eller svenska som andraspråk, engelska, matematik, historia, religionskunskap, samhällskunskap, naturkunskap och idrott och hälsa i en omfattning av 600 poäng.

I mina programförslag har jag för yrkesprogrammen inte angett vilka ämnen och kurser jag bedömer ska fungera som programgemensamma och inriktningsgemensamma karaktärsämnen. Detta arbete anser jag ska beredas av Skolverket i samverkan med aktuella avnämare. Enligt min uppfattning ska Skolverket, utöver att fastställa innehållet i karaktärsämnena och hur det ska fördelas på olika kurser, för yrkesprogrammen även fastslå den slutliga poängomfattningen av de programgemensamma karaktärsämnena, de inriktningsgemensamma karaktärsämnena och programfördjup-

ningen. Skolverket behöver också, i samråd med avnämare från arbetslivet, fastställa vilka karaktärsämnen som ska få fungera som programfördjupning.

Det individuella valet omfattar, enligt mina förslag 200 poäng på alla program. För elever som så önskar kan det individuella valet också användas för ytterligare fördjupning inom karaktärsämnena eller för att läsa andra kurser som huvudmannen erbjuder. En andra kurs i idrott och hälsa och minst en kurs i ett estetiskt ämne ska alltid erbjudas.

Dessutom ska alltid elever på yrkesprogram erbjudas att som individuellt val och/eller utökat program läsa de kurser som krävs för grundläggande högskolebehörighet. Dessa kurser inkluderar ytterligare 200 poäng i svenska/svenska som andraspråk samt ytterligare 100 poäng i engelska. På vissa yrkesprogram kan någon av kurserna komma att ingå som obligatorium. Då räcker det individuella valet med sina 200 poäng för att uppnå grundläggande högskolebehörighet. På andra program kommer det att krävas att eleven läser utökat program. På yrkesprogrammen ska eleverna ha rätt att läsa utökat program med upp till 300 poäng för att uppnå grundläggande högskolebehörighet.

Jag föreslår att det i den nya gymnasieskolan ska finnas 14 yrkesprogram med olika nationella inriktningar. De är:

Yrkesprogram	Nationella inriktningar
Programmet för Bygg- och Anläggningsteknik	Husbyggnad, Anläggning, Måleri, Plåtslageri
Programmet för Djurhållning och Naturbruk	Djurhållning, Odling och gröna miljöer, Skog och vatten
Programmet för El- och Energiteknik	Elteknik, Energiteknik, Elektronik och datorteknik
Programmet för Flygteknik	Flygplan, Helikoptrar
Programmet för Fordon och Transporter	Fordonsteknik, Karosseriteknik, Godstransporter, Godshantering
Programmet för Handel och Administrativ service	Handel, Administrativ service
Programmet för Hantverk	Frisör, Skrädderi, Finsnickeri, Florist, Hantverk
Programmet för Hotell och Turism	Hotell, Konferens, event och värdskap, Resor och turism
Programmet för Industriell teknik	Maskinteknik, Processteknik, Underhållsteknik, Plåt- och svetsteknik
Programmet för Ledarskap och Friskvård	Pedagogiskt arbete med barn och unga, Socialt arbete, Fritidsverksamhet, Idrott, hälsa och friskvård
Programmet för Restaurang och Livsmedel	Restaurang- och måltidsservice, Bageri och konditori, Kött och charkuteri, Delikatess, färskvaror och catering
Programmet för Sjöfartsteknik	Däcksteknik, Maskinteknik, Däcks- och maskinteknik
Programmet för VVS-, Klimat- och Fastighetsteknik	VVS-teknik, Ventilationsteknik, Kyl- och värmepumpsteknik, Fastighetsteknik
Programmet för Vård och Omsorg	

Läringsutbildning

Huvudfåran när det gäller grundläggande yrkesutbildning är och kommer, enligt min bedömning, under lång tid att vara en huvudsakligen skolbaserad gymnasial yrkesutbildning. Det är också den helt dominerade syn som kommit fram i utredningens omfattande kontakter med olika avnämare. Därmed inte sagt att gymnasial lärlingsutbildning inte kan och bör få en avsevärt större omfattning än den har i dag. Enligt min uppfattning kan, med rätt förutsättningar, ett omfattande lärande på arbetsplats kombinerat

med viss skolförlagd utbildning utgöra ett mycket bra alternativ till skolförlagd yrkesutbildning. Detta gäller även för gymnasial vuxenutbildning och för yrkesområden som i dag domineras av kvinnor.

För att gymnasial lärlingsutbildning ska komma till stånd fordras en nära och väl utvecklad regional och lokal samverkan mellan skolhuvudmännen och de branscher/företag som ska ta emot och utbilda lärlingar. Jag har kommit fram till att det inte kan vara en skyldighet för hemkommunen att erbjuda lärlingsutbildning. Däremot ska alla ungdomar ha rätt att söka gymnasial lärlingsutbildning och hemkommunen ska vidta tillräckliga åtgärder för att söka tillfredsställa dessa elevers val.

Lärlingsutbildning ska leda fram till en yrkesexamen med samma mål som gäller för skolförlagd yrkesutbildning. En lärlingsutbildning, enligt mitt förslag, skiljer sig från skolförlagd yrkesutbildning genom att ämnesinnehåll och kurser i de arbetsplatsförlagda delarna struktureras på ett annat sätt i så kallade utbildningsblock och genom att en större del av lärandet sker i form av arbetsplatsförlagt lärande. Arbetsplatsförlagt lärande ska, oavsett om det sker i form av APL inom ett yrkesprogram eller inom lärlingsutbildning formas under de betingelser som gäller i arbetslivet.

En elev som genomgår lärlingsutbildning kommer, enligt min bedömning, sannolikt initialt att ha en renodlad elevstatus. Om så bedöms lämpligt ska dock även ett anställningsförhållande vara möjligt. År 2008 startar en treårig försöksverksamhet med gymnasial lärlingsutbildning där det är möjligt att förena gymnasieutbildning med en anställning. De erfarenheter som kommer att kunna dras från denna försöksverksamhet kommer bl.a. att bygga på de förutsättningar som möjligheten till anställning medfört.

Enligt min uppfattning finns det ett antal juridiska frågor som måste få en tillfredsställande lösning när det gäller anställning kombinerad med gymnasial utbildning. Min uppfattning är att det här råder ett dubbelt huvudmannaskap. Det kan då uppstå gränsdragningsproblem när det gäller att avgöra vem som ansvarar för eleven/den anställde i olika avseenden. Lärlingsutbildning förenad med en anställning är dessutom en kollektivavtalsfråga. Mot denna bakgrund föreslår jag att gymnasial lärlingsutbildning ska kunna förenas med en anställning men att dessa frågor bör utredas och få sitt svar i samband med utvärdering av försöksverksamheten.

Utformningen av den arbetsplatsförlagda utbildningsdelen inom gymnasial lärlingsutbildning föreslår jag ska regleras med hjälp av

en nationell utbildningsplan för lärlingsutbildning fastställd av Skolverket. Innehållet i denna fastställs på lokal nivå i en lokal utbildningsplan för lärlingsutbildning.

Det arbetsplatsförlagda lärandet inom gymnasial lärlingsutbildning ska bestå av innehållet i karaktärsämneskurserna för det aktuella yrkesprogrammet. Jag föreslår att det arbetsplatsförlagda lärandet inom gymnasial lärlingsutbildning struktureras i form av *utbildningsblock* omfattande 200 till 500 poäng.

Mitt förslag innebär också att elever inom gymnasial lärlingsutbildning har samma möjligheter som elever inom skolförlagd yrkesutbildning att göra sådana val att de kan erhålla grundläggande högskolebehörighet.

Högskoleförberedande program

Jag föreslår fem nya högskoleförberedande program. Mina direktiv innebär att elever ska kunna välja utbildning efter intresseinriktning. De nya programmen med sina nationella inriktningar anser jag svarar väl mot dessa krav. Högskoleförberedande utbildningar ska ge en bättre förberedelse för vidare studier än vad som är fallet i dag. Vidare ska programmen uppmuntra till och ge möjligheter till fördjupning i ämnen som har stor betydelse för fortsatta studier. Samtliga program ger med sin bredd en god förberedelse för studier inom hela högskolesektorn och svarar mot kraven som ställs på en god förberedelse för högskoleutbildning. Programmen är:

Högskoleförberedande program	Nationella inriktningar
Programmet för Ekonomi	Juridik, Marknadsföring, Redovisning
Programmet för Estetik och Humaniora	Språk, Kultur, Bild och formgivning, Dans, Musik, Teater
Programmet för Samhällsvetenskap och Media	Miljö och samhällsbyggnad, Samhällsvetenskap, Digitala medier, Information och påverkan
Programmet för Naturvetenskap	Matematik och datavetenskap, Naturvetenskap, Samhällsplanering
Programmet för Teknik	Teknik och design, IT-kommunikation och medieteknik, Samhällsbyggande och arkitektur, Innovation och produktion

På samma sätt som det ska finnas en väl utvecklad samverkan mellan gymnasieskolan och arbetslivet ska det finnas en väl utveck-

lad samverkan mellan gymnasieskolan och lärosätena som speglar hela högskolesektorns vetenskapsområden. I dag sker samverkan men den omfattar vanligen lärarutbildningen eller den pedagogiska institutionen inom högskolans ram. Mina förslag angående inrättandet av Nationella rådet för utbildning innebär att högskolesektorn får en möjlighet att påverka hur kraven på högskoleförberedande utbildningar ska formuleras nu och i framtiden. Den nya institutionella nivån för samverkan mellan lärosäten och gymnasieskolan innebär tillsammans med införande av examen att samverkan kan stärkas mellan lärosäten och gymnasieskolan. Antalet lärare med forskarutbildning är i dag mycket lågt inom gymnasieskolan och forskningsanknytningen behöver utvecklas. Mina förslag ger en god grund för ett närmare samarbete mellan gymnasieskolan, gymnasial vuxenutbildning och högskolesektorn också på lärarnivå. Det är också viktigt att denna samverkan breddas till att omfatta samtliga delar av högskolan. De förslag jag lägger innebär också en grund för att stärka forskningsanknytningen i gymnasial utbildning. De nationella programråden ger möjligheter till kontinuerlig samverkan mellan ämnesföreträdare och Skolverket vid utvecklingen av olika styrdokument och frågor av vikt kring utvecklingen av ämnena. En sådan kontinuerlig samverkan saknas i dag men efterfrågas av ämnesföreträdare. Det är också viktigt att lärosätena fortsättningsvis kan rekrytera elever från gymnasieskolan och bryta den sociala segregation som fortfarande är stark när det gäller högre utbildning. För detta krävs god information och vägledning som når elever redan i grundskolan inför valen till gymnasieskolan. De nya nationella programråden ser jag har en viktig roll när det gäller information om vilka yrkesval som öppnas genom högskolestudier.

Examen införs i gymnasieskolan

Jag föreslår införandet av en examen för svensk gymnasial nivå både för yrkes- och högskoleförberedande utbildning. Motiven är flera; genom en examen kan regeringen formulera tydliga nationella mål för gymnasial utbildning som kan förstås av avnämare i vårt land men också ge en tydlighet internationellt. Införandet av en examen ger också möjligheter att utvärdera gymnasieskolan som system.

Mitt förslag innebär att två typer av examen införs: En yrkesexamen och en högskoleförberedande examen. För att få examen ska eleven ha uppfyllt examenskraven. Dessa innebär att eleven har betyg i 2 500 poäng, vilket innebär ett fullständigt program, varav godkända betyg i minst 2 250 poäng. Eleven måste ha godkänt betyg i svenska/svenska som andraspråk, matematik och engelska. Vilken nivå i dessa ämnen som eleven måste vara godkänd på kan variera beroende på vilket program eleven går på. Vidare ska eleven ha godkänt betyg i vissa karaktärsämneskurser, dessa fastställs av Skolverket efter hörande av avnämare. Dessutom ska eleven ha genomfört en godkänd examensuppgift.

Utformningen av en yrkesexamen som kan nå antingen genom skolförlagd yrkesutbildning eller via lärlingsutbildning ska göras i nära samverkan med de aktuella branscherna. Genom en yrkesexamen säkerställs att eleven är väl förberedd för det yrkesområde som utbildningen är inriktad emot. Motsvarande gäller för en högskoleförberedande examen; den ska utformas i nära samverkan med företrädare för högskolor och universitet.

För varje program ska det finnas examensmål. Examensmålen är till för att beskriva vad utbildningen på programmet syftar till. Avseende yrkesprogrammen är syftet att utbilda för ett yrkesområde och avseende de högskoleförberedande programmen är syftet att förbereda för högskolestudier. Examensmålen ska användas av de professionella i gymnasieskolan som ett styrdokument från elevernas inträde på ett program till dess att de går ut från programmet. De ska ha en betydligt tydligare styrfunktion än dagens programmål. Examensmålen och ämnesmålen ska komplettera varandra. Examensmålen ska säkra att det finns ett holistiskt perspektiv på programnivå i gymnasieutbildningen.

Utgångspunkten för examensmålen ska främst vara läroplanen och de grundläggande målsättningar som gäller för respektive program, det vill säga att göra eleverna anställningsbara inom ett visst yrkesområde respektive att förbereda dem för högskolestudier.

Även om examensmålen i första hand ska användas av de professionella i skolan ska de vara utformade på ett sätt, som gör dem möjliga att förstå även för eleverna och deras föräldrar, liksom för avnämarna.

Examensmål för respektive program tas fram i samverkan mellan staten och avnämarna. Avnämare är för yrkesprogrammen respektive yrkesbransch och för de högskoleförberedande pro-

grammen främst lärosätena. På de högskoleförberedande programmen kan dock även representanter för arbetslivet ingå i de nationella programråden. Skolverket ska för varje program inom ramen för nationella programråd samråda med intressenter för att ta fram förslag till examensmål.

Förslagen överlämnas av Skolverket till Nationella rådet för utbildning, som yttrar sig över dem. Utifrån beredningarna i de nationella programråden och yttrandena från Nationella rådet för utbildning lämnar Skolverket förslag till regeringen om utformning av examensmål för alla program. Rådets yttrande ska biläggas Skolverkets förslag till regeringen som fastställer examensmålen.

De nationella programråden har bland annat till uppgift att följa och utvärdera examensfrågor för det aktuella programmet. I detta uppdrag ingår att ta initiativ till förändringar av examensmål, när så anses vara lämpligt. Sådana initiativ kan också tas av Skolverket eller Nationella rådet för utbildning.

För att få en examen ska eleven slutföra en examensuppgift. En del av examensmålen utgörs av ett avsnitt som benämns "Mål för examensuppgiften". Examensuppgiften visar att eleven har nått dessa. Det betyder i sin tur att examensuppgiften på ett yrkesprogram kontrollerar om eleven har tillräcklig kompetens för att anställas inom det aktuella yrkesområdet och på ett högskoleförberedande program om eleven har tillräcklig kompetens för att studera på högskola eller universitet. Examensuppgiften ska genomföras under slutskedet av elevens utbildning i gymnasieskolan.

Yrkesprogrammets examensuppgifter ska vara tydligt inriktade på de yrkesområden som utbildningen avses leda till. Examensuppgiften ska omfatta ett större sammanhängande arbete, men kan också innehålla kortare "yrkesprov". Sådana yrkesprov finns i dag i vissa branscher, bland annat på en nivå som kan beskrivas som gymnasial. Examensuppgifter ska alltid innefatta någon form av dokumentation. Om de har en uttalat praktisk karaktär ska denna dock kunna vara kortfattad.

De högskoleförberedande programmets examensuppgifter ska i hög grad vara inriktade på de utbildningsområden som gymnasieprogrammet främst vänder sig mot. Uppgifterna ska vara specifika inte bara för programmen utan också för inriktningarna. Samtidigt ska examensuppgifterna kontrollera att eleverna har de generella kompetenser som krävs för att framgångsrikt genomföra högskolestudier, oavsett karaktär. En examensuppgift på ett högskoleförbe-

redande program ska bestå av ett större sammanhängande arbete i form av en undersökning, analys eller produktion som dokumenteras genom en skriftlig rapport.

Varje elev ska av rektorn efter samråd med examensansvarig lärare tilldelas en handledare för examensuppgiften. Handledaren ska vara en lärare med god kompetens i det för examensuppgiften aktuella ämnesområdet. Varje examensuppgift ska bedömas av en medbedömare, det ökar rättssäkerheten för eleverna.

Examensuppgiften omfattar 100 gymnasiepoäng av ett fullständigt gymnasieprogram 2 500 poäng. I relation till det totala antalet veckor som en gymnasieelev har att tillgå under tre läsår, drygt 100 veckor, motsvarar 100 poäng ungefär fyra veckor.

Eleverna ska inom ramen för examensuppgiften ha viss handledning. Det är av stor vikt att eleverna får tillräckligt med tid för att genomföra examensuppgiften. Jag föreslår att de alltid ska garanteras motsvarande fyra fulla arbetsveckor för att fullgöra uppgiften. De fyra veckorna kan läggas ut på olika sätt beroende på uppgiftens karaktär och andra faktorer. Jag föreslår att tiden kan delas upp i maximalt fyra perioder. Examensuppgiften bör företrädesvis göras under slutskedet av utbildningen.

En examensuppgift kan vara antingen godkänd eller inte godkänd. Det innebär att den inte ska betygssättas i fler steg än dessa två. För att eleven ska anses vara godkänd på examensuppgiften krävs att han eller hon uppnår samtliga mål för examensuppgiften. Det ska vara möjligt att inom gymnasial vuxenutbildning få såväl en högskoleförberedande som en yrkesexamen. Målen i gymnasieskolan och i gymnasial vuxenutbildning ska vara desamma men vägen dit kan variera, det förutsätter flexibilitet och att validering används för vuxna studerande.

Om en elev misslyckas med examen får eleven ett studiebevis som visar vilka betyg eleven fått under sin utbildning. Jag föreslår att det nuvarande begreppet slutbetyg avskaffas. Det ska vara möjligt för eleven att i efterhand pröva alternativt avlägga examen i gymnasial vuxenutbildning.

Examensansvariga lärare inom gymnasieskolan

Jag föreslår att det för varje program på en skola ska finnas minst en examensansvarig lärare. Dessa ska ha till uppgift att ha ansvar för praktiska examensfrågor. Det kan vara att godkänna utform-

ningen av examensuppgifter och att representera skolan i den samverkan som skolan ska ha med yrkesbransch respektive lärosäte och andra gymnasieskolor. Den examensansvarige läraren ska kunna biträda rektor med att utse handledare och huvudbedömare av examensuppgifter samt administrera genomförandet av examen.

En examensansvarig lärare på ett högskoleförberedande program ska om möjligt vara en lektor med forskarutbildning (doktors-examen). En strävan ska vara att det ska finnas minst en lektor per program. Examensansvariga lärare på ett yrkesprogram ska vara yrkeslärare med god kompetens inom det aktuella programmets karaktärsämnen.

Mina förslag när det gäller examensansvariga lärare innebär att jag ser dessa lärare som bärare av ett nationellt uppdrag att säkerställa att utbildningen håller rätt nivå och svarar mot kraven i examensmålen. Det innebär att jag också ser dessa examensansvariga lärare som en viktig resurs i arbetet med att nå en nationell likvärdighet och att lärare som professionell grupp blir en del av det nationella kvalitetssäkringssystemet.

Behörighet, antagning och urval

Dagens system med det generella behörighetskravet godkänt i tre ämnen för samtliga program har visat sig ha vissa nackdelar. En sådan är att elever som tas in på nationella program med mycket låga meritvärden enligt av Skolverket framtagna statistik har mycket små möjligheter att klara utbildningen.⁷ I extremfall har elever som påbörjar ett nationellt program endast engelska, matematik och svenska/svenska som andraspråk som godkända ämnen. Att börja på en utbildning som man har dåliga förutsättningar att genomföra med framgång är problematiskt. Det har visat sig att elever som avbryter sin gymnasieutbildning är en mycket sårbar grupp på arbetsmarknaden.

Jag anser därför att det är angeläget att skapa ett system som så långt möjligt säkrar att de elever som antas till nationella program har goda förutsättningar att genomföra utbildningen med framgång, vilket normalt innebär att uppnå examen. Samtidigt är det viktigt att undvika att genom *för* högt ställda krav utestänga elever, som faktiskt har goda möjligheter att avlägga examen.

⁷ Skolverket: Statistik framtagna för utredningen, tabell 12 i utredningens tabellbilaga (bilaga 3).

En annan nackdel med dagens system är att det i grundskolan för en del elever under slutet av utbildningstiden blir en ensidig fokusering på de tre behörighetsämnena, vilket är till men för övriga ämnen. Att bredda behörighetskraven till fler ämnen än tre kan bidra till att höja statusen för övriga grundskoleämnena och till att grundskolans karaktär av bred medborgarutbildning betonas.

Jag föreslår följande behörighetskrav för yrkesprogram inklusive lärlingsutbildning: Godkänt betyg i minst åtta ämnen inklusive svenska/svenska som andraspråk, matematik och engelska. Huvudmannen har rätt att per program ta in elever som av särskilda skäl saknar behörighet i engelska om eleverna bedöms ha goda möjligheter att tillgodogöra sig utbildningen. Elever som tas in enligt detta undantag ska garanteras särskilt stöd som ska fastställas i ett åtgärdsprogram.

För elever på högskoleförberedande program föreslås följande behörighetskrav gälla: Godkänt betyg i minst 12 ämnen inklusive svenska/svenska som andraspråk, matematik och engelska.

Programspecifika behörighetskrav: Godkänt betyg i geografi, historia, religionskunskap och samhällskunskap för studier på Programmet för Ekonomi, Programmet för Estetik och Humaniora samt Programmet för Samhällsvetenskap och Media.

För studier på Programmet för Naturvetenskap och Programmet för Teknik krävs godkänt betyg i biologi, fysik och kemi.

Möjlighet till undantag finns från kravet på godkänt betyg i engelska enligt ovan.

Åtta respektive tolv ämnen

Vid valet av *hur många* ämnen eleven som en miniminivå ska ha genomfört med lägst betyget godkänt stannar jag för åtta för yrkesutbildningarna, vilket är hälften av det minsta möjliga antalet ämnen som en elev läser i grundskolan. Eftersom minimiantalet åtta betyg kombineras med krav på vissa ämnen, som ska ingå i de åtta betygen, är detta en tydlig skärpning jämfört med dagens behörighetskrav.

För de högskoleförberedande programmen har jag stannat för ett krav på tolv godkända ämnen. Det innebär att en elev kan misslyckas i fyra ämnen (fem om eleven har betyg i språkval) utan att vara utestängd från möjligheten att påbörja ett högskoleförberedande program. Jag anser att detta är rimligt ur rättssäkerhets-

synpunkt, eftersom det kan förekomma att elever har goda kunskaper i sådana ämnen som är av särskild vikt för den sökta utbildningen, samtidigt som de har misslyckats i några ämnen, som inte kommer att vara avgörande för framgång i den aktuella gymnasieutbildningen.

Jag är av uppfattningen att de högskoleförberedande programmen i högre grad än yrkesutbildningarna bygger direkt på grundskolans ämnen. De flesta yrkesprogrammets karaktärsämnen har ingen direkt koppling till grundskolans ämnen, medan de flesta karaktärsämnen på de högskoleförberedande programmen har det. Därför har grundskolebetygen ett bättre prognosvärde för framgång på de högskoleförberedande programmen än på yrkesutbildningarna. Detta är orsaken till att jag har stannat för ett krav på minst åtta ämnen för de sistnämnda utbildningarna och på tolv ämnen för de förstnämnda.

Gymnasieutredningen har gjort konsekvensanalyser av dessa förändringar av behörighetskraven med hjälp av Skolverket. För yrkesprogrammen skulle den föreslagna ändringen troligen endast medföra en ökning med cirka en halv procentenhet av antal obehöriga elever. Den ventil utredningen föreslår kan till och med innebära att fler elever når möjligheten att påbörja studier på nationellt program.

När det gäller högskoleförberedande program är det svårare att överblicka konsekvenserna. Andelen elever som skulle blivit obehöriga hade med de nya reglerna vid 2006 års intagning ha ökat från 10,5 procent till ungefär 12 procent. I utredningen redovisas resultaten per program. Det är viktigt att framhålla att en ändring av behörighetsreglerna innehåller ett signalvärde och bör innebära att de elever med mycket svaga resultat som i dag tas in på gymnasieskolan skulle bli obehöriga. Statistik visar att den kategorin elever med mycket svaga förkunskaper är starkt överrepresenterad bland de elever som hoppar av en gymnasieutbildning och får svårigheter på arbetsmarknaden. Jag vill med förslagen se till att de elever som börjar en gymnasieutbildning har goda förutsättningar att fullfölja den och jag anser att de nya behörighetsreglerna också kommer att bidra till en bättre genomströmning.

Om antagning och urval

Jag föreslår att begreppet "antagning" ersätter intagning som begrepp. Motivet är att använda samma begrepp som högskolesektorn.

Jag föreslår också att en inriktning får starta redan från gymnasieutbildningens början. Om en inriktning startar under det första läsåret ska antagning och urval göras inför starten av utbildningen.

På yrkesprogram kan utbildningen fullgöras antingen som skolförlagd utbildning eller som lärlingsutbildning. Vid antagning ska lärlingsutbildning jämföras med en inriktning. En elev som i årskurs 1 antas till ett yrkesprogram utan angivelse om inriktning eller lärlingsutbildning ska betraktas som antagen till skolförlagd yrkesutbildning.

Liksom i dag ska enligt mina förslag urval till gymnasieskolan huvudsakligen göras genom meritvärden från grundskolan, baserade på elevernas betyg. För de estetiska inriktningarna på Programmet för Estetik och Humaniora och för riksrekryterande utbildningar föreslår jag att det ska finnas möjlighet att använda sig av kompletterande färdighetsprov, dock inom betydligt snävare ramar än i dag.

Grundskolans ansvar och individuella alternativ till de nationella programmen

Dagens individuella program (IV) innehåller elever med olika bakgrund och behov. Många gånger anvisas de till individuella program som inte kan tillgodose deras behov på bästa sätt. Jag anser också att det övergripande målet för individuella programmen – att göra eleverna behöriga att börja på ett nationellt program inte speglar alla de behov som finns bland eleverna på IV i dagens gymnasieskola. Det behövs flera alternativ och denna tanke ligger bakom de förslag som presenteras. Jag föreslår att de individuella programmen avskaffas. I stället föreslår jag ett preparandår, individuella alternativ och en programintroduktion. En annan viktig tanke är att förbättra genomströmningen i gymnasieskolan och på olika sätt hjälpa elever att fullfölja sina studier för att undvika de problem som uppstår på arbetsmarknaden när man inte har en genomförd gymnasieutbildning bakom sig.

Preparandåret

För de elever som är obehöriga till ett nationellt program föreslår jag inrättandet av ett preparandår inom ramen för grundskolan men som inte innebär att eleven går om årskurs nio. Målgruppen för preparandåret är elever som, efter en utredning, bedöms kunna klara av att bli behöriga till nationellt program inom maximalt ett års kompletterande utbildning. Elever i grundskolan som löper risk att inte klara målen och därigenom bli obehöriga för de gymnasieprogram de vill gå måste i god tid informeras om detta och vilka möjligheter som står till buds när det gäller fortsatta studier. Rektor vid grundskolan ska ta initiativ till att en utredning görs och det är sedan hemkommunen som beslutar om eleven ska erbjudas ett preparandår eller inte, det beslutet ska kunna överklagas av eleven.

Verksamheten inom preparandåret är tänkt att bli något annat än grundskoleutbildning och kan innehålla såväl undervisning som vägledning och praktik. Utbildningen har dock som mål att eleven ska bli behörig till gymnasieskolan inom högst ett år. Ett tungt vägande skäl att föreslå preparandår är de nya behörighetsreglerna till gymnasieskolan. Det är inte rimligt att gymnasieskolan ska erbjuda undervisning i ett flertal ämnen från grundskolan, det är en bättre uppgift för grundskolan. En ordning där eleven klarar av sin behörighet till gymnasieskolan inom ramen för grundskolan stämmer också med hur de flesta andra länder i Norden har ordnat motsvarande verksamhet. Jag ser också att det finns en tydlig signal i var ansvaret läggs. Det är grundskolans ansvar att göra eleven behörig till gymnasieskolan. I mina direktiv finns också tydligt utsagt att gymnasieskolan ska bygga på en genomförd grundskola.

Det individuella alternativet

För de elever som inte bedöms klara av att bli behöriga till ett nationellt program inom ett år eller är i behov av särskilt stöd föreslår jag att kommunen erbjuder utbildning inom ett individuellt alternativ. Det individuella alternativet är inte att jämställa med ett nationellt program men utbildningen och verksamheten ska ske inom gymnasieskolans ram. Målgruppen tänker jag mig vara i första hand de elever som av olika skäl inte bedöms klara att inom ett år uppnå behörighet till nationella program. Det kan också i undantagsfall vara elever som kan uppnå eller har behörighet men som av särskilda skäl behöver en individuellt anpassad utbildning. Exempelvis kan det gälla elever med neuropsykiatriska diagnoser som får bättre förutsättningar för sina studier med ett individuellt alternativ.

Syftet med de individuella alternativen är att eleverna erbjuds de insatser som bäst gynnar dem för att komma vidare i sin utveckling. Insatserna inom de individuella alternativen ska bidra till elevernas personliga utveckling mot en framtida etablering på arbetsmarknaden eller ge en god grund för fortsatt utbildning. Detta kan kräva samverkan med olika vårdgivare eller sociala verksamheter. Ansvar för de elever som har stora problem faller enligt min erfarenhet ofta mellan stolarna, både mellan olika nämnder inom en kommun och mellan kommunen och andra vårdgivare eller verksamheter. Tanken är här att genom samverkan kunna hitta de individuella insatser som bäst gynnar eleven att komma vidare i sin kunskapsutveckling. Verksamheten inom ett individuellt alternativ kan också i högre eller lägre grad innefatta ett arbetsplatsförlagt lärande eller yrkespraktik om det bäst gynnar elevens kunskapsutveckling. Jag tänker mig däremot inte att använda beteckningen lärling för dessa elever, det skulle kunna blandas samman med den gymnasiala lärlingsutbildning jag föreslår som ett alternativ inom yrkesprogrammen.

Jag ser framför mig att de individuella alternativen för en del elever kommer att kräva omfattande resurser, men jag anser att det är en mycket mer effektiv lösning än att elever inte får en utbildning som är anpassad efter deras behov och förutsättningar. När utbildningen innefattar insatser av både social och pedagogisk karaktär bör kostnaderna fördelas mellan skolan, sociala myndigheter och andra vårdgivare.

Jag anser att ett individuellt alternativ även ska kunna erbjudas av en fristående skola men det ska dock ske i samverkan med en eller flera kommuner.

Programintroduktion

För elever med utländsk bakgrund som kommer till Sverige under sin gymnasieålder eller sen grundskoleålder behövs en verksamhet som tar ansvar för att dessa elevers kunskaper snabbt valideras och att de får lära sig svenska för att kunna påbörja en gymnasieutbildning i Sverige. Efter genomgången introduktion bör ungdomarna placeras i utbildning efter deras förutsättningar. Det kan vara fortsatta studier inom ett nationellt program eller svenska för invandrare (sfi) eventuellt i kombination med studier i gymnasieskolan. Andra kan erbjudas studier inom preparandåret eller de individuella alternativen men också gymnasial vuxenutbildning kan vara ett alternativ eftersom jag också föreslår att regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer ska få meddela föreskrifter om undantag från åldersvillkoret om 20 år för behörighet till gymnasial vuxenutbildning.

Bytare, avbrytare, elever som inte sökt gymnasieutbildning och väntare

Min uppfattning är att elever som vill byta eller hoppa av en utbildning bör erbjudas stöd för att underlätta för eleven att komma vidare och inte tappa fart i sin utbildning. Skolan bör göra en utredning om vilka lämpliga åtgärder som behövs och vid behov upprätta en ny studieplan. Mot bakgrund av kommunens uppföljningsansvar är det viktigt att skolor anmäler till elevens hemkommun så fort eleven avbrutit sina studier vid skolan. Det finns också elever som drabbas av personliga kriser eller liknande under sin gymnasietid och de har rätt till stödinsatser av den skola där eleven är inskriven. Om elever trots dessa insatser inte kan följa sina studier kan eleven i dag erbjudas reducerat program med maximalt en reduktion uppgående till 10 procent. Jag föreslår att tioprocentströmsgränsen tas bort för reducering. Eleven kan därefter fullfölja sina studier genom att förlänga gymnasietiden eller genom att läsa inom den gymnasiala vuxenutbildningen.

Betyg

Jag föreslår att dagens betygsutformning med kursbetyg ska behållas. Mina argument för detta är att en förändring från dagens utformning till ämnesbetyg kräver mycket goda skäl och några sådana har jag under utredningsarbetet inte funnit. Det finns inte något starkt önskemål från vare sig elever eller lärare jag mött om att byta betygsutformning. Kursbetygen fungerar betydligt bättre i gymnasial vuxenutbildning och jag ser det som en stor fördel att ha samma betygsutformning.

Konsekvenser för tillträdesregler för högskolestudier

Jag anser att en högskoleförberedande examen alltid ska innebära minst grundläggande högskolebehörighet. För elever från yrkesprogram ska för grundläggande högskolebehörighet krävas att en yrkesexamen inkluderar ytterligare 200 poäng i svenska/svenska som andraspråk samt ytterligare 100 poäng i engelska.

Gymnasial vuxenutbildning

Mina förslag i utredningen innebär att den gymnasiala vuxenutbildningen och gymnasieskolan närmar sig varandra. Det innebär att förslagen i huvudsak också omfattar gymnasial vuxenutbildning. Ett tydligt exempel är förslagen om examen som i gymnasial vuxenutbildning ska omfatta samma krav som en examen i gymnasieskolan. Vägen till examen kan dock se olika ut eftersom studier i gymnasial vuxenutbildning inte utformas som program. Därför blir validering ett viktigt instrument inom gymnasial vuxenutbildning.

Ett annat exempel där skolformerna ska närma sig varandra är att det tydligt ska framgå att en elev i gymnasieskolan får läsa kurser i gymnasial vuxenutbildning. Det ska också, om det finns särskilda skäl, få göras undantag från 20-årsgränsen för tillgång till gymnasial vuxenutbildning.

Jag ser även den gymnasiala vuxenutbildningen som viktig för att elever ska kunna komplettera sin gymnasieutbildning. Elever med yrkesexamen som inte har uppnått grundläggande högskolebehörighet i gymnasieskolan ska ha rätt att göra det inom den gymnasiala vuxenutbildningen. Elever som inte har uppnått examen

i gymnasieskolan ska, enligt mina förslag, vara en prioriterad grupp för gymnasial vuxenutbildning.

Konsekvensanalys avseende jämställdhet och flexibel skolstart

Jämställdhet

Inledningsvis finns skäl att påpeka att gymnasieskolan och konstruktionen av programmen enligt min bedömning inte kan lösa problemen med den sneda könsfördelningen i dagens gymnasieskola. Gymnasieskolan är en spegel av den arbetsmarknad eleverna utbildas för och det krävs att arbetsmarknadens parter tydligt engagerar sig i frågan om en mer könsneutral arbetsmarknad för att komma till rätta med bristen på jämställdhet. Detta betyder inte att programstrukturen i gymnasieskolan saknar betydelse och jag har lagt förslag som jag bedömer kommer att påverka jämställdheten i positiv riktning. I flera av de nya programmen bedömer jag att könsfördelningen kommer att bli mer jämn än i dag, särskilt gäller det för det nya Programmet för Ledarskap och Friskvård. Viktiga förändringar generellt är införandet av examen och krav på en kvalitativ APL som kommer att ge både unga män och kvinnor en tydlig, av avnämare kvalitetssäkrad yrkesutgång och goda kontakter med arbetsmarknaden. Det kommer att ge bättre chanser till etablering på arbetsmarknaden som särskilt kommer att gynna unga kvinnor som i dag har färre sådana alternativ i gymnasieskolan.

Flexibel skolstart

Min bedömning är att en flexibel skolstart i grundskolan kan innebära stora problem för gymnasieskolan. Mitt resonemang bygger på att eleverna både börjar och slutar grundskolan flexibelt. Om elever ska tas in till gymnasieskolan flera gånger om året krävs en större organisation kring antagning och urval. Undervisningsgrupperna skulle vid varje intagning kunna bli mindre och därigenom medföra högre kostnader per utbildningsplats. I sämsta fall skulle det kunna leda till att en huvudman inte anser sig kunna ha råd att starta utbildningen om grupperna blir för små. Fler lärare

skulle behöva rekryteras och i dag råder brist på yrkeslärare, den bristen skulle kunna förvärras. För yrkesutbildningar som redan i dag är kostnadskrävande eftersom de ofta kräver särskild utrustning och specialanpassade lokaler skulle investeringskostnaderna sannolikt stiga då fler klasser ska beredas plats.

Sammanfattningsvis bedömer jag att om införandet av flexibel skolstart skulle leda till att gymnasieutbildningar skulle behöva startas flera gånger om året så skulle det leda till väsentligt högre driftskostnader och en omfattande administration. Det är dock osäkert om den flexibla skolstarten verkligen skulle få till följd att eleverna också vill avsluta grundskolestudierna vid annan tidpunkt än övriga elever.

Övriga frågor

Under utredningsarbetet har mycket kritik framförts angående brister i studie- och yrkesvägledningen. Skolverket har också i utvärderingar sett brister i hur studie- och yrkesvägledningen genomförs. Jag föreslår att elevers rätt till studie- och yrkesvägledning tydliggörs i skollagen och att frågan om hur studie- och yrkesvägledningen i framtiden ska utformas bör utredas vidare.

Avslutning

Den gymnasiereform jag föreslår innebär stora förändringar och jag har under mitt utredningsarbete mött både förväntan och oro för att genomförandet inte ska ges goda förutsättningar. Det finns en hel del erfarenheter att bygga på sedan tidigare reformer och det är naturligt att dessa bör ligga till grund för ett gott genomförande. De går bl.a. ut på att ge genomförandet både tid och resurser. Det är viktigt att arbetet kommer igång snabbt och att det finns mycket information att tillgå samt medel till fortbildning om de förändringar som föreslås. Jag redovisar också i utredningen en del kritiska faktorer. Tillgången till yrkeslärare och handledare på arbetsplatser är en sådan och detsamma gäller lärare med forskarutbildning, lektorer. Parallellt med min utredning sker också utredningsarbete där dessa frågor behandlas och som, efter vad jag erfarit, senare ska resultera i förslag i frågan varför jag här inte redovisar egna förslag. Beträffande finansiering av mina förslag så

redovisar jag och föreslår också finansiering till kommunsektorn för de kostnader som införandet av en ny reglering kring examen innebär. Jag pekar också på att de förslag till nya programstrukturer och uppstramningar av regelverket innebär möjligheter till effektiviseringar. Dessa vinster överskrider de kostnader som uppstår till följd av mina förslag.